

Sinestun metodikoak. Eliz mugimenduak eta gizartea 50eko hamarkadan

XABIER ITZAINA

CNRS-SPIRIT, Sciences Po Bordeaux,
zientzia politikoetan ikertzailea

1950 urteak¹ beren aitzineko eta ondoko bi hamarkadak baino aise gutiago aztertuak izan dira. Urte isilak ote? Mugimendu politikoen aldetik, gerla osteko giroa zen nagusi. Gerla aitzineko aitzindari anitz atzerrian ziren, eta abertzalegoaren jite berria 1959an loratuko zen ETArekin sortzearekin. Iparraldean, Enbata publikoki agertzen hasiko zen 1960tik aitzina. Gerla urte eta kontestazio urteen artean, 1950 urteak trantsizio garaia izan ziren: trantsizio politikoa, gerra hortzaren lehen tentsioekin eta Heren Munduaren ihardukitzearekin², baina trantsizio soziala baita ere, bereziki baserri giroko gizarte tradizionalaren baitan. Bitarteko hamarkada izanki eta, 1950-1960 garaia guti aztertu dute oraindik historialari eta gizarte zientzialariek. Izatekotan, antropologoek ziztuzten beharbada gehienik aztertu 1950ak, oraino kausi zezaketelakotz tokika aitzinagoko gizarte tradizionalaren oroi-men freskoa: pentsa Julian A. Pitt-Rivers-ek Andaluzian egin ikerketari (Pitt-Rivers, 1954), Edward Banfield-ek Italia hegoaldean egindakoari (Banfield, 1967) edo Julio Caro Barojaren *Los Vascos* obra nagusiari (Caro Baroja, 1986 [1949]). Gaur egun batzuek zaharkitutzat eta nahiko normatibotzat

dauzkaten obra nagusi horien merezimendua izan zen, du-darik gabe, 1950 urteetan laster desagertuko ziren bizimodu eta sinesmen batzuen aztertzea. Soziologoek, bertzalde, oroitazten digute bere ohidurei oraino lotua zegoen orduko euskal gizartea kinka ekonomiko txarrean zela, bizi-bal-dintza gogorrekin eta emigrazio azkar batekin. Egoera eko-nomikoa, oro har, larriago zen Espainian Frantzia baino, mugaren iparraldean 1945ean arras berritua izan zen Esta-tu sozialaren laguntza sentitu zelakotz.

Orduko euskal gizarteetan, bai Hegoaldean, bai Iparral-dean, Eliza katolikoak pisu handia bazeukan oraindik, be-harbada orduan sekula baino gehiago. Vatikanoko II Kontzilio aitzineko Elizaren esku oraino gelditzen ziren gizartearen gider franko. Politikarekiko harreman estua zeukan erlijioak, izan zedin erregimen baten legitimatzeko edo arbuiatzeko, militanteen hezitzeke, ideia berrien hedatzeko edo tratatze-ko. Eliza barneko hainbat erakundeen artean, eliz mugimenduek bereziki jorratzen zuten gizartearekiko lotura ho-ri. 1950 urteak oro har guti aztertuak izan badira ere, as-pektu hau, aldiz, zehazki miatu zuten hainbat ikerlanek: Paulo Iztueta, Alfonso Pérez-Agote, Joseba Intxausti, Fer-nando García Cortázar, Felix Placer, Julen Urkiza, Paulo Agirrebaltzategi edo Anabel Barroso, bertzeak bertze, He-goaldearentzat; Philippe Mayté, James E. Jacob, Pierre Bi-dart, Michel Oronos, Piarres Xarriton, Mathieu Elgoyhen eta bertze zenbait Iparraldean. Iturri balios horietarik edan du gehienik lantxo honek, idazleak berak bildu lekukotasun zenbait baliatuz. Eliz mugimenduen gai zehatzean sartu bai-no lehen, beharrezkoa da orduko Eliza eta politikaren arte-ko testuinguru orokorraren oroitaztea. Bigarrenik, eliz mugimendu eta berezikiago Ekintza katolikoaren lekua zein izan den aztertuko dugu, Hegoaldea eta Iparraldea ahal den neurrian konparatuz.

Testuingurua: Eliza, politika eta gizartea 50 urteetan

Hegoaldea: Eliza eta erregimenaren arteko harreman bikoitza

Elizak ze leku ukan duen erregimen frankistan gauza eza-guna da, ikertzaileek aspaldian aztertu dutena. Bertzeak bertze, ikuspegi funtzionalistek argibide baliagarri batzuk ematen dituzte. Guy Hermet politologoak (Hermet, 1973) erakutsi du erakunde erlijiosoek bi funtzio nagusi betetzen dituztela pluralismo mugatua duten erregimen politikoaren baitan. Lehendabizi, Elizek Estatuarekiko harreman bikoitza daukate: alde batetik, boterea legitimatzen dute, baina ber denboran protesta mota baten adierazle izan litezke baita ere, hein bateraino bederen. Bertzalde, Elizek funtzio logistikoa betetzen dute, ontsalaz alderdi politikoek bete behar lituzketen funtzioak beren gain hartuz: heziketa edo sozializazio politikoak, agintari edo liderren hautua eta oro har gizartearen helmuga orokorren definitzea. Funtzio horiek lau aktore motek betetzen dituzte: apezpikuek, Elizaren erakunde internazionalak, apezgoak eta, hain zuzen, laikoak mugimenduek.

Bertze irakurketa anitzen artean, Juan Linz (Linz, 1993) eta Guy Hermetek (Hermet, 1985: 274 eta 304) diote frankismoa ez zela erregimen totalitario bat, baizik eta erregimen autoritario kontserbadore bat³. Frankismoaren helburua ez zen gizartearen egitura guztiak lurrera bota eta gizarte berri baten sortzea, baizik eta boterearen atxikitzea munduaren ikuspegi kontserbadore baten izenean. Ideologia bateratu eskas horrek erran nahi zuen boterea zaintzeko behar zirela tendentzia askotako taldeak (faxistak, katolikoak, karlistak, monarkistak, eta abar) elkarri lotu, eta bakoitzari, aldizka eta bertzeekin batean, abantailak banatu botereari ematen zion legitimitatearen truke.

Eliza katolikoa sistema horren erdi-erdian zen. Armada eta Falangea ez ziren aski boterearen zaintzeko, militarren orde-

nak behar zuen gaineko justifikazio bat irauteko. Jainkoaren manuz ari zirela erranez, erregimenaren hastapeneko bortizkeriari kutsu sakratu bat ematen zioten. Eliza erakunde bezala baliagarri izan zen alde horretarik. Peter Berger-ek (Berger, 1971) ontsa azpimarratu du erakundeen lehen helburua beren iraupena dela, eta irauteko behar dutela gehiengoaren onarpena lortu. Hitz batez, *legitimazioa* segurtatu behar dute, jendeek inposatua den boterea onar dezaten. Erlijioak erakunde sozialak justifikatzen ditu izate ontologiko bat emanaz, ezin gaituzko balidazio bat, marko sakratu eta kosmiko batean kokatuz. Erlijioak gordetzen ditu, gisa batez, erakundeen eguneroko aldaketak, permanentziaren ilusioa sortuz.

Boterearen legitimazioa ez zen musu truk iragan. Vatikanok eta espainiar Estatuak 1953an sinatu zuten konkordatuak gauzak finkatu zituen alde horretarik, alde bakoitzari bere abantaila segurtatuz. Internazional mailan beti, urte berean Estatu Batuek Espainiarekin sinatu zuten hitzarmenari esker, Francoren erregimenak irauten ahalko zuen oraino hamarkada pare batez. Ez ditut hemen konkordatuaren ardatz desberdinak zehaztatuko (Lannon, 1987; Pérez-Díaz, 1993). Labur biltzeko, hitzarmen hori zela medio, Estatuak Eliza ematen zuen Espainiako hezkuntza eta kulturaren gidari bezala; Estatuak aldiz eliz agintariak bere kontrolpean ezartzen zituen, bertzeak bertze apezpikuen izendatzea kontrolatuz. Hainbertzeraino ziren nahasiak Estatu aparatua eta Eliz erakunde, ezen agintari politiko eta administratiboen hautua eliz mugimendu, elkarte eta erakundeen baitan iraganen baitzen ordutik aitzina. Ikerlari anitzek eliz mugimenduekiko harreman horiek hartzen dituzte mugarri bezala erregimenaren fase desberdinen bereizteko. Horren adibide daukagu gobernuaren osaketaren aldaketa 1957 urtean, Opus Deiko ministroek ekonomiaren giderrak hartu zituztelarik, eta Espainiaren politika ekonomikoa aldatu (Hermet, 1981).

Alabaina, Elizaren jokamoldea ez zen horretan mugatzen. Peter Bergerrentzat (Berger, 1971), boterearen legitimiza-

tzeaz gain, erlijioak alderantzizko funtzioa bete dezake anitzetan: *boterearen erlatibizatzea*, bere zinezko neurria oroitaraziz, hau da, gizonen eraikuntza bat dela eta bertzerik ez. Juan Linzek azpimarratzen du Franco garaian erlijio politizatua pluralismo politikoaren altxagarri izan zitekeela (Linz, 2006). Boterearen erlatibizatze prozesu hori ez zen denetan gertatu. Euskal Herrian badakigu zein izan ziren Elizaren zati baten eta abertzalegoaren arteko loturak gerra aitzin eta gerra denboran (Iztueta, 1981). Horren ondorioz, erregimen berriak 1949an Gasteizko diozesia, zeinek 1861ez geroz Bizkaia, Gipuzkoa eta Araba juntatzen zituen, zatikatu zuen⁴. Erregimenak bertze bi seminario sortu zituen, bata Bilbon eta bertzea Donostian, gerla aitzineko Gasteizkoa baino hobeki kontrolatuak, eta ez zuen tokiko apezpikurik izendatu, ez Katalunian, ez Euskal Herrian⁵. Gerla ondoko urteak errepresio urte ilunak izan ziren beraz⁶, baina oposizioa jadanik egituratzen hasia zen, gizartean eta Eliza barnean. Paulo Iztuetaaren arabera, frankismoaren kontra oldartu zen euskal apezgoak bi fase ezagutu zituen: bata, 1940tik 1960 artio, ihardukitze gordea edo klandestinoarena, eta 1960tik aitzina, ihardukitze publikoarena. Euskal apezken Ekintza kolektibo batzuk izan ziren lehenago, 1944ko azaroan Vatikanolari igorri eskutitza bezala, edo *Egiz* aldizkaria bezala, bai eta atzerrian ziren apezken argitalpenak bezala; baina oro har protesta egituratua 1960tik aitzina zen azkartu. 1960an euskal apezek plazaratu eskutitza horren sinbolo izan zen (Iztueta, 1981). Frankismo garaiko katolizismoa ez zen beraz monolitikoa, ez euskal lurraldeetan, ez Espainian. Donostian, Karlos Santamariaren inguruan antolatuak ziren *Conversaciones Católicas Internacionales* aniztasun erlatibo horren lekuko izan ziren⁷. 1935ean hasiak ziren nazioarteko jardunaldi horietan pentsamendu giristino irekiak eta anitzak entzun ahal zitezkeen, Amintore Fanfani bezala adibidez, gero italiar kristau-demokraziaren aitzindari izanen zena. 1946tik 1962ra Donostian berriz iragan ziren jardunaldi horietan aipu ziren askatasun erlijiosoa, demokrazia politi-

koa eta abar: giristinoek bazuten hor eztabaida minimo baterako esparru bat (Herria 2000 Eliza, 1978).

Iparraldea: Estatu laiko bat, gizarte katoliko bat

Iparraldean, gerlatik landa, frantses IV errepublikak laizitatearen printzipioa berriz onetsi zuen⁸. Euskal Herrian, haatik, Bretainia edo Vendée bezalako bertze eskualde batzuetan bezala, Elizak ikaragarriko pisua bazuen gizartean. Orduko giro politikoa zein zen merezi du oroitaraztea. Gerlatik landa, ezkerra (SFIO eta erradikalak), nahiz eta garai batez Baionako herriko etxea eskuratu, emeki-emeki baztertua izan zen. Eskuina zen nagusi: gerla denboran sobera «busti» ez ziren lehengo eskuin tradizionalistak, gaullistak eta *Mouvement Républicain Populaire*-ko (MRP) kristau demokratek. Abertzaleek lehen aldikotz beren burua aurkeztu zuten 1945eko hauteskunde kantonaletan kostaldean. Ez zuten hautetsirik lortu, baina beren aldetik kristau demokratek hautagai «*basques*» batzuk aurkeztu zituzten, eta euskal departamenduen aldeko hautetsi bat ere pasarazi (J. Etcheverry-Ainchart). Ez da ahanzi behar, bertzalde, 1945-46an Frantzia erregionalismo eta dezentralizazioaren ideiak ez zirela batere ontsa ikusiak, Vichyren probintzialismoa sobera oroitarazten zutelakotz. Prentsaren aldetik, *Eskualduna* agerkari katoliko eta euskalduna desagertu zen 1944an, leporaino kolaborazioan sartua izan zelakotz. Aita Lafittek, erresistentzian egin lanari esker, *Herria* euskarazko astekaria sortu zuen, euskal kulturaren alde su eta gar lanean ari izanen zena, ikuspegi kristau demokrata batekin. Astekari giristino horrek, hargatik, ez zuen lotura ofizialik apezpikutegiarekin. Politika aldetik, nahiz eta arrakasta zerbait ukan hauteskunde desberdinetan, tendentzia kristau demokrata euskaltzalea emeki-emeki epeldu zen, artetik gaullista bilakatu zen eskuin zaharraren parean⁹. Kristau-demokrazia ahuldua zen, baina militante zenbaitek beren Ekintza bertze eremu batzuetara hedatzen zuten, sindikalismoan edo kulturaren. Bertzalde, 1953an ikasle

batzuek sortu zuten Embata mugimendua, berantago Enbata bihurtuko zena, eta hastapenean kristau-demokraziatik eta Ekintza katolikotik hurbil zena.

Diktadurarik ez, beraz, hemen, bistan dena. Baina ezin uka joko politikoa nahiko hetsia zela halere, bereziki Euskal Herri barnealdean, erran nahi baita lurralde euskaradunetan. Lekukotasun anitzek diote, adibidez, Aljeriako gerla denboran, eskuin mutur, gaullista eta kristau-demokraten artean zer nolako tentsioak sentitu ziren Euskal Herrian bertan, herriko hauteskundeen karietara adibidez¹⁰. Orduko giroan, gerlari eta torturari buruzko irizpide kritiko bat publikoki adieraztea ez zen arriskurik gabea¹¹. Beren aldetik, Aljerian iragan denbora ez zuten euskaldun soldadu gazte guziek berdin bizi izan. Bakoitzak ikusi, jasan eta egin behar izan zituenaren arabera, batzuk Aljeria frantsesaren alde jarri ziren su eta gar, bertze batzuk anticolonialistak bihurtu, bertze zenbaitek aldiz beren euskaltzaletasuna nahi izan zuten ahal zen neurrian zaindu soldaduen berriak euskaraz biltzen zituen aldizkari bat sortuz (Camus-Etchecopar, 2006; Arbelbide et al., 2005).

Holako giro batean, erlijioaren erabilpen politikoak anitzak ziren. Eliza eta erlijioa tentsio horien bihotz-bihotzean ziren, egia erran, alderdi bakoitzak guti edo aski bereganatu nahi zuelakotz Jainkoaren laguntza. Ikaragarriko garrantzia zuen orduan Elizak ikusiz ze heinetaraino gizartearen muinean sartua zen, eta ez bakarrik predikuen bidez, baina baita ere elkarte eta egitura desberdinen sarearen bidez. Apezak tokikoak eta euskaldunak izateak ere, alabaina, herriarekiko lotura hori indartzen zuen.

Ekintza katolikoa eta aldaketa soziala

Zergatik ote zuen Elizak holako eragina, mugaz bi aldeterik? Eliza ez zen erakunde politiko-erlijioso soil bat, baizik eta gizarte guziaren adar eta hostoetan garrantzia zeukan zuhaitz bat.

Sinestun metodikoak

Orduko euskal lurraldeak gizarte katolikoak ziren, mugaz bi aldeetatik. Hegoaldean, Espainia guzian bezala, gerlatik landako garaia inflazio erlijiosoarena izan zen. 1972an oraindik euskal eta nafar probintzietan ziren aurkitzen Espainia guziko parte-hartze erlijioso tasa gorenak (%71,2) (Duocastella, 1975)¹². Jesús M. Vázquez-ek azpimarratzen zuen bertzalde Nafarroan 1960 urteetan mezan parte-hartze tasak bertze euskal probintzietan baino oraino gorago zirela (Vázquez, 1967). Seminarioak ere bete-beterik ziren orduan, eta euskal eta nafar apezgoa nasaia zen, bai Espainian (espainol apezpikuetarik %27 1960an), bai atzerrian misio-nerest bezala. Ipar Euskal Herria, halaber, Frantziako eskualde praktikanteenetarik bat zen. 1951n, Ipar Euskal Herriko kantonamenduetan, kostaldea barne, igandero mezan ibiltzen zirenen kopurua %75 eta 94 artekoa zen (Isambert eta Terrenoire, 1980: 54). Zenbakiak aise apalago ziren Biar-non. Batzuek, eta bereziki Ekintza katolikoko militanteek, «erlijio soziologikoa» deitzen zuten orduan galdezkatua ez zen Elizarekiko harreman hori. Gogoan izan, baita ere, erlijioaren pisua ez zela eliz-urratsetan mugatzen, baina orokorkiago sinestunen eta gizartearen munduaren ikuspegiak moldatzen zituela.

«Erlijio soziologikoa» horretaz gain, eliz mugimenduek gizartearen konplexutasuna aintzat hartzen zuten, eta gizatalde bakoitzarentzat antolaketa forma bat ematen: langileentzat, laborarientzat, ikasleentzat, mutil eta neska gazteentzat... Laikoen mugimendu horiek, alde batetik, heziketa eta kontrol funtzio bat betetzen zuten, baina ber-denboran, eta frankotan ustekabearen, militantismoaren ikasgelak ziren, eta erregimen edo sistema politikoaren oposizioaren ohandze bihurtzen ere batzuetan. Ez da euskal berezitasun bat. Izan ere, Jacques Palard-ek Ekintza katolikoaren aldaketak aztertu zituen Bordeleko eliz barrutian (Palard, 1985: 210-261). Haren hipotesiaren arabera, Ekintza katolikoaren baitan zi-

ren kolokan jarri Eliza eta munduaren arteko harremanak. Gisa batez, Ekintza katolikoaren aldaketa eta kontraesanak Elizaren modernizazioaren seinale izan ziren. Ekintza katolikoaren baitan hazi zen erakunde erlijioso eta hierarkien kritika bat, lehenik eta behin Elizan, ondoren gizartean. Flandesko Ekintza katolikoa aztertzearekin batera, R. Laermans-ek erakutsi zuen orduko Elizak bizimodu metodiko eta razional bat segitzen zuten sinestunen elite bat bultzatzen zuela (Laermans, 1991). Ekintza katolikoa «munduan» sartua zen katolizismo aszetiko bat zen, katolizismoaren barne puritanismo bat bezala. Ekintza katolikoan *sinestun metodikoak* ziren hezten, Max Weberren ildotik darion ikuspegi horren arabera.

Euskal Herriari dagokionez, zaila da erratea Ekintza katolikoan pasatu zirenen ibilbidea razionalitateari buruzko ibilbidea izan zenez. Ene iduriko, razionalitate hori gehiago nabari zen ordena erlijiosoaren baitan loratu ziren euskal kulturaren aldeko ekimenetan —*Jakin*-en kasuan bezala—. Max Weber eta Jean Séguy-ren metafora segituz, erlijioaren bertuosoak euskal kulturaren bertuoso bihurtu ziren, sekularizazio prozesu ezti bat zela medio (Itzaina, 2004a). Gauza segura da, haatik, Ekintza katoliko berezitua parte-hartzean gaitzeko heziketa soziala eta politikoa izan zela laiko anitzentzat, eta gisa batez militantismoaren eskola bat. Emeki-emeke —1950 urteak baino aise berantago— erreferentzia erlijioa desagertu zen, baina *konpromisoaren edo engaiamenduaren etika* gelditu, izan zedin mugimendu politikoetan, baina baita ere sindikalismo edo lanaren alorrean. 1950 urteetan, mugimendu katolikoaren helburua lanaren eta gizartearen modernizazioaren laguntzea zen, aldaketa sozialari kutsu katoliko bat emanaz. Elizak gizarteaz zeukan ikuspegi oraino *integralista* zen, Emile Poulaten zentzuan (Poulat, 1977; Donegani, 1993): oraino asmatzen zen gizarte bat zeinetan katolikotasunak biziaren aspektu guziak betetzen zituen: lana, aizinaldia, familia, politika.

Hegoaldean: Ekintza katolikoa langile eta baserri munduetan

Mugimendu horien historia oso ezaguna da, lan balios anitzi esker. Hegoaldean, Ekintza katolikoa lehendabizi langileen munduan agertu zen eta berantago nekazarien artean. Gisa batez, langileen antolaketa hartu zuten eredutzat baserri giroko mugimenduek. Langileen Ekintza katolikoa hierarkiak sozialisten urruntzeko baliatu zuen tresna izan zen, baina ber-denboran, sindikatuen ordainak bilakatu ziren¹³. Emeki-emeki langile munduko protesta egituratu arau, giristinoak sartu ziren protesta horietan, eta barne sekularizazioa ezagutu baita ere. Batzuetan Ekintza katolikoko tokiko taldeek esperientzia bereziak sortu zituzten apez karismatiko batzuen inguruan, Arrasateko kooperatiben kasu famatu eta berezian bezala (Azurmendi, 1984).

HOAC (*Hermanidad Obrera de Acción Católica*) 1946an sortu zuten, JOC (*Juventud Obrera Católica*) 1947an. ACO (*Acción Católica Obrera*) hor zegoen baita ere. 1958ko apirilaren 24ko konbenio kolektiboari buruzko legeak langileen elkartzeko eskubide partziala baieztatu zuen, eta ber-denboran elkarte katolikoaren monopolioa hautsi¹⁴. HOAC, ACO eta JOCK halere aitzina segitu zuten konbenio kolektiboetan eta lan-uzteetan. HOACK Euskalduna lantegiko greban parte hartu zuen 1953an, bai eta Bilboko Laminaciones de Bandas-en greban 1966an. Iruñeko Frenos Iruña-ren greban, 1966an, *Vanguardia Obrera de Jóvenes* (VOJ) elkarte katolikoak leku handia ukan zuen. Bertzalde, anitz giristino sartu ziren zuzenki langileen borroketan, ez baitezpada mugimendu osoa inplikatu. 1950 urte hondarretan agertu elkartean sartzen ziren, adibidez 1958an Bizkaian sortu ziren *Comisiones Obreras*-en¹⁵. Militante giristinoak sartu ziren azkarki CCOOn, alabaina «bigarren graduko iraultzaile» bezala kontsideratuak izateko arriskuarekin, bereziki komunistengandik.

Hierarkiarekiko krisia 1966an piztu zen¹⁶, Ekintza katolikoko ordezkarien izendatzearen inguruan. Militante anitzek

orduan utzi zituzten mugimenduak, eta elkarte politiko eta sindikaletan sartu ziren. VOJ AST (*Asociación Sindical de Trabajadores*) bihurtu zen, eta geroago ORT (*Organización Revolucionaria de Trabajadores*)¹⁷, Iruñean eta Gipuzkoako parte batzuetan garrantzitsua izanen zena. JOCK militanteak lan sindikal eta politikorako prestatzen zituen. 1974an LAB sindikatua agertu zen ETAREN langile frontearen emaitza bezala. Militantziaren espezializazioa gero eta handiagoa zen. Emeki-emeki langileen Ekintza katolikoak hiru prozesu ezagutu zituen: deklerikalizazioa (hierarkiarekin haustura), ideologiaren arteko barreiatzea (sozialistak, komunistak, abertzaleak) eta erradikalizazio politikoa (testuinguru politikoarengatik).

Ekintza katolikoa ez zen bakarrik langile munduan kokatzen. Baserrietan ere izan zuen indarra. JARC (*Juventud Rural de Acción Católica*) 1953an sartu zen Gipuzkoako herrietan eta ondoko urtean Bizkaian. Mugimenduari Baserri Gaztedi zeritzoten orduan. Paulo Iztuetak (Iztueta, 1981, 1987) hurbiletik aztertu du mugimendu hori, eta haren arabera, hiru garai desberdin berezi behar dira: 1953 eta 1965 artean, hezkuntza giristino eta soziala; 1965 eta 1969 artean, «humanismo giristinoa», laborantzaren modernizatzea eta Elizaren hierarkia eta botere zibilarekiko lehen tentsioak; 1969 eta 1973 artean, barne eztabaidak marxismo eta nazionalismoaren inguruan jatzartzen dira. 1950eko hamarkadan, beraz, mugimendua bere lehen fasean zen, apezaren lidergo azkar batekin. Problematika oraino konpromiso militante gogorretatik urrun zen; haatik, «mistika militantea» jadanik aipu zen.

Iparraldean: militantismo giristinotik laborarien sindikalismora

Industriaren lekua ikusita, Ekintza katolikoa Hegoaldean baino ahulago zen Iparraldeko langile munduan, salbu Baionan, Bokale inguruan eta baita Hendaia, Ziburu eta Doniba-

neko arrantzaleen mundu sozial berezian ere. Baserrietako Ekintza katoliko mugimendu desberdinek (*Jeunesse Agricole Chrétienne (Féminine)*, JAC(F); *Mouvement Rural de la Jeunesse Chrétienne*, MRJC) beren burua *Eskualdun Gazteria* deitu zuten¹⁸. Frantzian JAC 1929an sortu zen, eta 1934an sartu Euskal Herrian. Hastapenean elkarte Laborari Gazte Katolikoak deitzen zen, eta Eskualdun Gazteria bilakatu zen 1945ean. Mugimenduaren ibilbide ideologikoa gisa batez Hegoaldekoaren antzekoa izan zen. Hastapenean apezaren gidaritzapea azkarra zen, eta emeki-emeki analisi estrukturalak eta marxistak sartu ziren, hierarkiarekiko tentsioak garatu, hausturak gertatu, militanteak atera, erakunde berri batzuk sortu, eta abar. 1950 urteetan, haatik, bihurtune erradikalak ez zen oraino nabari. Mugimenduaren hiru lehen helburuak ziren: heziketa erlijiosoa, politikoa eta profesionala. Laborantzaren modernizazioa bultzatzen zuten apezek, bereziki Purpan eta Angersko Jesuiten eskolen eraginez. Belokeko monastegian ikastaldi teknikoak antolatu ziren, Lekorne-Garroa eta Hazparden kolegio teknikoak muntatu zituzten laborarientzat (Itzaina, 2004a: 484-485). 1950etan beti, Eskualdun Gazteria euskararen alde engaiatzen zen, apez laguntzaileak euskaltzale zirelarik bederen¹⁹, baina euskal konpromiso hori oroz gaineratik 1960-1970 urteetan hedatuko zen.

Mugimendu katolikoak heziketa politikoaren akuiluak izan ziren baita ere. Eskualdun Gazterian 1930 urteetarik aitzina ibili gazte anitz beren herrietako auzapez (Makea, Itsasu, Behauze, Izturitze, Beskoitze, Arboti...) edo kontseilari orokor²⁰ (Bastidan) bihurtu ziren. Ideologiari dagokionez, Eskualdun Gazteriako militante eta militante ohiak emeki-emeki kristau demokraziari buruz itzuli ziren. JACko aitzindariak frankotan ordezkari bezala hautatzen zituzten tokiko hautagaiek, Jean Errecart-ek 1958an diputatuen hauteskundeetan egin zuen bezala. Gorago aipatu giroan, ulertu behar da kristau-demokrata bezala agertzea jadanik haustura bat zela apezgoarekin eta jauntxo politiko gehienekin. Kristau demokraziak bere lekua galdu zuelarik eskuin

klasikoaren parean, Ekintza katolikoak ere bere pisu politikoa galdu zuen. Eta bere partaide anitz abertzaletasuna hurbiletik begiratzen hasi ziren.

Profesional mailan, laborarien sindikalismoan zango baten sartzeko molderik hoberena zen Eskualdun Gazteria. Ordu arte, Frantzia guzian eredu bera zen nagusi: laborantzaren kudeaketa nazionala oraino korporatibista zen, erran nahi baita gobernuak sindikatu bat baizik ez zuela onartzen elkarrizketa eta negoziaketa ofizialetan. Eredu horrek 1981 arte iraun zuen, ezkerak aniztasun sindikala ezarri arte. Sindikatu nagusian sartzeko (*Fédération départementale des syndicats d'exploitants agricoles*, FDSEA), gehienak lehenik gazteen sindikatuan sartzen ziren (*Centre départemental des jeunes agriculteurs*, CDJA), eta CDJAn sartu aitzin Ekintza katolikoan egiten zituzten beren lehen urratsak. Gisa horretara, Ekintza katolikoa elite profesionalen bereizteko egitura funtzional bat zen. Emeki-emeki, Eskualdun gazteriak hiru ihardukitze hazi zituen bere baitan. Ihardukitze erlijioso bat, Elizaren hierarkiaren kontrakoa; aldarrikatze politiko bat, tokiko jauntxoek aurka; eta protesta profesional bat, sindikalismo monolitikoaren kontra. Tentsio horien ondorioz, honenbertze haustura gertatu ziren, eta Eskualdun Gazteriako gazte zenbait hasi ziren sindikalismo nagusitik urruntzen, eta Frantziako langile-laborarien (*Paysans travailleurs*) pareko mugimendu bat abiarazi zuten Euskal Herrian. Oren buru Euskal Laborarien Batasuna (ELB) sindikatu sortu zuten 1982an (Mayté, 1992; Itzaina, 2004b; Sistiague, 1999). Baina horiek guk hemen aipu dugun garaia baino aise berantago gertatu ziren. 1950 urteetan, nahiz eta ez «abertzale» bezala agertu, sentsibilitate euskaltzale bat sentitzen zen Eskualdun Gazteriaren baitan, harremanak bazituzten Hegoaldeko Baserri Gaztedirekin, eta frantses mugimenduari begira autonomia zerbait ere atxikitzen zuten, bereziki *Gazte*, beren aldizkari propioa, hedatuz (Murua Uria, 1996: 111).

Philippe Portier-ek (Portier, 1993), Frantziako Eliza katolikoaren historia politikoa idaztean, bi garai bereizten ditu.

1920tik 1955era, Eliza beregandik urruntzen ari zen gizarte baten errekonkistan ari zen. Emile Poulaten hitzen baliatze-ko, erakunde eta elkarte sare berri batzuei esker, Elizak katolizismo «geldia» (*catholicisme de position*) utzi zuen mugimenduen katolizismora (*catholicisme de mouvement*) pasatzeko. Portierren arabera, 1955etik aitzina, Elizaren eragina hasi zen ttipitzen, Frantziako azpikultura katolikoaren ahultzearekin batera, eta politikaren nagusitasun berriarekin. Hiru ideologia erakargarriak bilakatzen ziren giristinoentzat, eta berezikiago militante katolikoentzat: komunismoa, pertsonalismoa eta autokudeaketa edo autoeraketa. Gero eta militante katoliko gehiagok sentitzen zuten kontraesan bat Eliz erakundearen baitan, eta krisialdi horren irtenbide bezala hautu bat behar izan zuten egin: edo erakundea barne-*tik* aldatu (*protest within*), edo bere gisa utzi (*protest without*) (Wach, 1955). Euskal Herria Frantziako eskualde katolikoenetarik bat izanki eta, alternatiba hori doi bat berantago agertu zen. 1950eko hamarkadaren erdian «erlijio soziologikoak» oraino bertze eskualde anitzetan baino indar gehiago zeukan, eta haustura instituzionalak eta biografikoak beranduago baizik ez ziren gertatuko (Itzaina, 2005).

Artikulu baten mugak direla eta, gaia azaletik baizik ez dugu hunki. Erran dena, gorago aipatu hainbat ikerlan beha ditzake irakurleak mami gehixeagoren ukaiteko. Halere, 1950 urteei buruzko ikerketan barnatzekoa balitz, hiru norabide proposa nitzake. Lehendabizi, behar dira aztertzen diren mugimenduak beren ingurumen politiko eta sozioekonomikoan hobeki kokatu. Giro politiko internazionalaren garrantzia aipatu dugu. Baina aldaketa sozioekonomikoak ere ez dira gutietsi behar. Frantzian 1950ean 3.794 telebista baziren etxeetan, eta milioi bat 1959an (Lévy, 1999): gisa horretako aldaketa tekniko batek ukan zituen ondorio politiko, sozial baina erlijiosoak ere, behar dira kontuan hartu. Bigarrenik, Euskal Herrian gertatua behar da bertze kasu batzuekin konparatu, zeinetan nortasun nazionala, katolizismoa eta politika hurbiletik nahasiak ziren. Quebecen, adibidez,

1950 urteetan nazional-katolizismo mota bat zen nagusi, Duplessis-en agintaritzapean²¹, zeinetan frantses-kanadar nazionalismoak eta katolizismoak ezin hautsizko bloke bat osatzen zuten. Garai hori «iluntze handia» (*la grande noirceur*) deitu zuten berantago, iraultza lasaiaren garaian. Euskal Herrian bezala, haatik, iluntze zolatik ere argi zenbait piztu zitezkeen han ere. Hirugarrenik, mugimendu katolikoek gizartearen egituratzean ukan zuten garrantzia beharko litzateke hurbilagoetik miatu, ez bakarrik eragin materialari dagokionez —honenbeste sindikatu, alderdi politiko edo mugimenduekiko lotura aztertuz— baina bai ideien eta espiritualitatearen aldetik ere, izan daitezen erlijiosoak ala sekularrak.¶

-
1. Lan honek Donostiako Koldo Mitxelena Kulturunean 2006ko azaroaren 8an eman hitzaldi bat dauka oinarritzat. *Jakin* aldizkariaren 50. urtemugaren kariatara antolatu jardunaldi horiek «50eko hamarkada Euskal Herrian» zeukaten gai nagusizat. Eskerrik asko antolatzaileei gomitarengatik.
 2. Ikus Mikel Aramendiren ekarpena *Jakin*-en jardunaldietan.
 3. Aspaldiko eztabaida da hau. Batzuentzat (Tuñón de Lara) frankismoa faxismo mota bat izan da; bertzentzat, bonapartismotik hurbil den despotismo bat (Oltra, Amando de Miguel); bertze batzuentzat, oraino, erregimen autoritario kontserbadore bat (Linz, Payne, Tusell). Orduko giro politikoari buruz, ikus Emilio Lopez Adanen ekarpena *Jakin*-en jardunaldietan.
 4. Bi diozesi berri sortu zituzten: Donostiakoa, Iruñeko artzapezpikuari lotua (Tutera, Jaca eta Errioxako Kalagorrirekin batera), eta Bilbokoa, Burgosko artzapezpikuari lotua, Gasteizko diozesiarekin batera.
 5. 1950ean, euskal diozesietan apezpiku aragoiar bat (Bueno Monreal Gas-teizen), madrildar bat (Morcillo González Bilbon) eta katalan bat (Font Andreu Donostian) izendatu zituzten.
 6. Gerla aitzineko abertzaleen desterruari buruz, ikus Mikel Aizpururen ekarpena *Jakin*-en jardunaldietan.
 7. Eskerrik asko Joseba Intxaustiri puntu hau azpimarratzeagatik.
 8. Oroitarazi behar da Vichyren gobernua, nahiz eta frantses Eliza katolikoaren parte handi batek sustengatzen zuen, ez zela erregimen konfesionala. Erregimenak balio katoliko tradizionalistak (lana, familia, aberria) zeuzkan oinarritzat, baina bazen Pétain-en inguruan ere tendentzia faxista antiklerikal bat, 1942ko apiriletik aitzina gero eta garrantzi gehiago ukanen zuena.
 9. Kristau demokratek beren arrakasta ukana zuten halere: Michel Labeguerie Kanboko auzapeza diputatu bilakatu zen 1962an, Errecart senatari;

- 1964an Etcheverry-Ainchart Baigorriko kontseilari orokorra berriz pasatu zen lehen itzulian Enbata lemapean. Haatik, 1958an Aljeriako gerla, 1965ean Frantziako lehendakaritzaren hautatzea sufragio unibertsalean, horiek orok bozak galarazi zizkieten kristau demokrazia eskualdunari.
10. Eusko Ikaskuntzak antolatutako zituen Kanbon Aljeriako gerlari buruzko jardunaldiak, eta orduan ireki zauriak oraino minbera zirela agertu zen (Arbelbide et al., 2005).
 11. Piarres Xarritonek kontatzen du, adibidez, ze presio jasan behar izan zituen tortura salatzen zuen Aljeriatik jinikako karta bat goizeko meza batean irakurri zuelarik (Murua Uria, 1996: 112).
 12. Katalunia, aldiz, azken-aitzinekoa zen (%21,66).
 13. Langileen sindikatuak aitzina segitzen zuten lanean klandestinitatean. Sindikatu historikoak (CNT anarkista, UGT sozialista, ELA-STV aber-tzalea) elkarri lotu ziren 1962an koordinazio sindikalaren hitzarmen batean: Aliantza sindikala. Baina sindikatuen ahal mugatuak eta, oroz gaitetik, beren dimentsio alderdikari eta politizatua ez zetozen bat langile belaunaldi berrien estrategia bateratzaile eta ideologikoki irekiagoarekin (Ibarra, 1988: 97).
 14. *Ley de Convenios Colectivos* arauarekin, erregimenak onartzen zuen gerla zibilaren ostean zutik ezarri lanaren legedia ez zela gehiago funtzionala, oroz gaitetik 1950en hondarrean hasi garapen ekonomikoari begira. Argi geratzen zen langileen ordezkariak behar zirela sartu produktibitate eta soldaten hobetzeari buruzko solasetan. Horiek ikusita, erregimenak emeki-emeki legedia aldatu zuen (Ibarra, 1988: 96).
 15. Comisiones Obreras zinez garatzen hasi zen 1962ko Bizkaiko greba orokorrarekin. Hegoalde osora hedatu zen 1963 eta 1966 artean.
 16. 1966ko ekainean, Espainiako gotzainen biltzarrak mugimendu apostolikoaren antolaketa aldatzea erabaki zuen. Aitzindarien izendatzea, ordutik aitzina, hierarkiaren manu pasatu zen, konpetentzia esklusibo bezala (*Masses ouvrières* 241, 1967: 54).
 17. ORTk bizitza labur bat ukan zuen diktaduratik ateratzean. Hauteskundeetako emaitza ahulek (%1,47 1977ko legebiltzarrerako hauteskundeetan) ez dute gorde behar ORTren mobilizazio indarra, bereziki Iruñean.
 18. Philippe Mayté idatzi du Eskualdun Gazteriari buruzko ikerketa bat, 1930 urteetatik 1970 urteetaraino (Mayté, 1992). Paulo Iztuetak badu argitaratua bertzalde Hegoaldeko eta Iparraldeko bi mugimenduen arteko konparaketa balios bat (Iztueta, 1987).
 19. Jean Hiriart-Urruty 1954-1955 eta 1960-1964 artean, Piarres Xarriton 1955etik 1960 arte.
 20. Kontseilu orokorreko hauteskundeak kantonamenduka iragaten dira. Kontseilari orokorrek departamenduko kontseilua osatzen dute (*Conseil général*).
 21. Quebeceko lehen ministro egona 1944tik 1959ra.

Bibliografia

- Arbelbide, X. et al. (2005), *Aljeriako gerla eta Euskal Herria (1954-1962). La guerre d'Algérie et le Pays Basque (1956-1962)*, Donostia, Eusko Ikaskuntza, Lankidetzeta saila.
- Arbelbide, C. (zuz.) (1979), *Eskualdun Gazteria, 50 urte*, Eskualdun Gazteria, 1979.
- Arbelbide, C. (1982), «Le MRJC en Pays basque Nord», in M. Oronos (zuz.), *Jalons pour une histoire de l'Eglise catholique de 1965 à 1977*, argitaratu gabekoa, 16-17. or.
- Azurmendi, J. (1984), *El hombre cooperativo, pensamiento de Arizmendiarrizta*, Arantzazu, Lankide Aurrezkia, Editorial Franciscana Arantzazu, Jakin.
- Banfield, E. C. (1967), *The Moral Basis of a Backward Society*, New York, The Free Press, London, Collier-Macmillan Limited.
- Berger, P. (1971), *La religion dans la conscience moderne: essai d'analyse culturelle*, Paris, Le Centurion.
- Camus Etchecopar, A. (2006), «Aljeriako gerla eta Euskal Herria», Eusko Sare (www.euskosare.org/komunitateak/ikertzaileak/ehmg_3_mintegia/txostenak/camus_etchecopar?q=eusko+ikaskuntza+aljeria&meta=&set_language=fr&hl=fr&cl=fr).
- Caro Baroja, J. (1986, [1949]), *Los Vascos*, Madril, Istmo.
- Donegani, J.-M. (1993), *La liberté de choisir: pluralisme religieux et pluralisme politique dans le catholicisme français contemporain*, Paris, Presses de la Fondation nationale des sciences politiques.
- Duocastella, R. (1975), «El mapa religioso de España», in P. Almerich, J. L. Aranguren, R. Duocastella et al., *Cambio social y religión en España*, Bartzelona, Fontanella, 131-162. or.
- García de Cortazar, F. (1988), «Iglesia vasca, religión y nacionalismo en el siglo XX», in *Kultura eta ideologiak (XIX-XX. mendeak) - Cultura e ideologías (siglos XIX-XX)*, Donostia, Txertoa, 221-251. or.
- Hermet, G. (1973), «Les fonctions politiques des organisations religieuses dans les régimes à pluralisme limité», *Revue française de science politique* 23 (3), 473-513.
- Hermet, G. (1981), *Les catholiques dans l'Espagne franquiste*, Paris, Presses de la FNSP, bi liburuki.
- Hermet, G. (1985), «L'autoritarisme», in M. Grawitz, J. Leca (zuz.), *Traité de science politique*, Paris, PUF, 2. liburukia, 269-312. or.
- Herria 2000 Eliza (1978), «Karlos Santamaria (entrevista)», *Herria 2000 Eliza* 11.
- Ibarra P. (1988), «El movimiento obrero en el País Vasco durante el franquismo, 1960-1977», in *Kultura eta ideologiak (XIX-XX. mendeak) - Cultura e ideologías (siglos XIX-XX)*, Donostia, Txertoa, 93-104. or.
- Isambert, F.-A.; Terrenoire, J.-P. (1980), *Atlas de la pratique religieuse des catholiques en France*, Paris, Presses de la FNSP, CNRS.
- Itzaina, X. (2004a), «Talde boluntario utopikoak Euskal Herrian. Ordena erlijiosoa mobilizazioaren eredu bezala?», in J. Intxausti (arg.), *Euskal He-*

- rriko Erlijiosoen Historia. Euskal Herriko familia eta institutu erlijiosoen I. Kongresuaren aktak*, Oñati, Arantzazu Edizio Frantziskotarrak, 1. liburukia, 479-487.
- Itzaina, X. (2004b), «Girixtinotasunetik altermundializatorat: ELB Iparraldeko laborari sindikataren kasua», *Gogoia* 4(1), 99-119.
- Itzaina, X. (2005), «Les clercs de l'identité: socialisation religieuse et engagement militant en Pays Basque», in D. Laborde (arg.), *Six études sur la société basque*, Paris, L'Harmattan, 163-233. or.
- Iztueta, P. (1981), *Sociología del fenómeno contestatorio del clero vasco: 1940-1975*, Baiona, Donostia, Elkar, 265-293. or.
- Iztueta, P. (1987), «Eliz mugimenduak Euskal-Herrian: Baserri Gaztediaren eta Euskaldun Gazteriaren kasua», in R. Lopez-Atxurra (zuz.), *Euskal Herriaren historiaz. III. Kultura eta portaera erlijiosoak Euskal Herrian zehar*, Bilbo, EHU, 183-203. or.
- Laermans, R. (1991), «Roman Catholicism and the 'Methodical Conduct of Life': Catholic Action in Flanders in a Weberian Perspective», *Social Compass* 38(1), 87-91.
- Lannon, F. (1987), *Privilege, Persecution and Prophecy. The Catholic Church in Spain, 1875-1975*, New York, Oxford, Oxford University Press.
- Lévy, M.-F. (1999), *La télévision dans la République. Les années 50*, Brusela, Complexe, coll. Histoire du temps présent.
- Linz, J. J. (1993), «Religión y política en España», in R. Díaz-Salazar, S. Giner (arg.), *Religión y sociedad en España*, Madril, CIS, 1-50. or.
- Linz, J. J. (2006), «El uso religioso de la política y/o el uso político de la religión: la ideología-sucedáneo versus la religión-sucedáneo», *Revista Española de Investigaciones Sociológicas* 114, 11-35.
- Mayté, P. (1992), *L'Eskualdun Gazteria (JAC-JACF-MRJC) des années 1930 à la fin des années 1970*, Brusela, Maîtrise d'histoire, Université de Bordeaux III.
- Murua Uria, I. (1996), «Piarres Xarritoni elkarrizketa», *Jakin* 97, 83-134.
- Palard, J. (1985), *Pouvoir religieux et espace social, le diocèse de Bordeaux comme organisation*, Paris, Cerf.
- Pérez-Díaz, V. (1993), *The Return of Civil Society. The Emergence of Democratic Spain*, Cambridge, Harvard University Press.
- Pitt-Rivers, J. A. (1954), *The people of the Sierra*, New York, Criterios Books.
- Portier, P. (1993), *Eglise et politique en France au XXe siècle*, Paris, Montchrestien, coll. Clefs politique.
- Poulat, E. (1977), *Eglise contre bourgeoisie. Introduction au devenir du catholicisme actuel*, Paris, Centurion.
- Sistiague, M. (1999), *ELB, Ipar Euskal Herriko laborarien oihartzuna*, Baiona, Gatuzain.
- Un responsable de MRJC (1982), «Le MRJC en Pays basque Nord», in M. Oronos (zuz.), *Jalons pour une histoire de l'Eglise catholique de 1965 à 1977*, argitaratu gabekoa, 18-22. or.
- Vázquez, J. M. (1967), *Realidades socio-religiosas de España*, Madril, Editora Nacional.
- Wach, J. (1955), *Sociologie de la religion*, Paris, Payot.